

Шкарлатюк Катерина Іванівна

к. психол. н., ст. викладач кафедри
медичної психології та психодіагностики
ВНУ ім. Л.Українки

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядаються особливості життєвого та професійного прогнозування особистості. Теоретичний аналіз проблеми дає змогу конкретизувати контекст науково-психологічної рецепції професійного прогнозу, який інтегрує зміст діяльності людини і визначає її професійну активність.

Ключові слова: прогноз, життєве прогнозування, професійне прогнозування, антиципація, професійна самореалізація.

В статье рассматриваются особенности жизненного и профессионального прогнозирования личности. Теоретический анализ позволяет конкретизировать контекст научно-психологической рецепции профессионального прогноза, который интегрирует содержание деятельности человека и определяет его профессиональную активность.

Ключевые слова: прогноз, жизненное прогнозирование, профессиональное прогнозирование, антиципация, профессиональная самореализация.

The article is centered around the issue of vital and professional prognostication. Theoretical analysis of the problem contributes to concretizing professional prognosis context reception within scientific positions of life and personality prognostication study, which integrates the content of functioning and determines professional activity of a person.

Key words: prognosis, vital prognostication, professional prognostication, anticipation, professional self-realization.

Вирішення різноманітних соціальних та життєвих задач особистістю вміщує передбачення можливих психологічних ефектів, які відіграють вирішальну роль у формуванні її внутрішнього світу. Що стосується

уявлення особистості про її власне майбутнє, то воно виступає невід'ємною частиною її життєвого шляху та утворює суб'єктивний образ її розвитку.

В психологічній літературі виділяють чимало термінів, які описують цю сферу внутрішнього світу людини, як-от життєва перспектива, життєвий план, життєва програма, життєві очікування та цілі, ідеали, події майбутнього тощо. Усі вони відрізняються як науковими контекстами їх дослідження, так і прикладним потенціалом. Однак усі ці характеристики окремо або в певних поєднаннях локалізуються в понятті прогнозування. Прогноз в загальному смислі є образом певної цілісності, якою виступає майбутній життєвий шлях.

Дослідження цієї проблеми представлені в працях К.О.Абульханової-Славської, Б.Г.Ананьєва, І.Г.Батраченка, А.В.Брушлинського, С.Л.Рубінштейна, В.О.Татенка, Т.М.Титаренко та ін.

Практичне використання довготривалих суб'єктивних прогнозів передбачає звернення до біографічного масштабу дослідження особистості, до вивчення психологічних механізмів функціонування і розвитку особистості у часі життя. Елементи передбачення, прогнозування виступають невід'ємною частиною цих механізмів. «Особистість постійно екстраполює себе у своє майбутнє, і своє віддалене майбутнє проектує на своє теперішнє» [3, с.4]. Іншими словами, необхідно формувати у людини готовність до майбутнього.

Життєві прогнози людини пов'язані із задоволеністю життєвою ситуацією, яку слід розуміти як певну просторово-часову конфігурацію образу життя індивіда, сукупність обставин його життєдіяльності, що піддаються мотиваційно-смісловій організації. Результати дослідження, проведеного Є.І.Головахою, свідчать про існування залежності між задоволеністю життям і конкретністю вибору професії [7]. Задоволеність впливає на почуття впевненості у своєму майбутньому, формуючи певну установку на реалізацію віддалених життєвих цілей. А за даними І.Ф.Кліменко задоволення домагань на визнання в діяльності сприяє формуванню оптимістичної позиції до відношенню до майбутнього, а

наявність орієнтацій на майбутнє створює, в свою чергу, позитивний емоційний фон для реалізації активності особистості.

Без сумніву, великий евристичний матеріал міститься в понятті антиципація, яке включає два важливих для психологічного аналізу моменти. По-перше, потрібно враховувати передбачення і очікування тих чи інших подій, тобто прояв когнітивної функції психіки; по-друге, готовність до зустрічі з цими подіями та упередження їх в діяльності, тобто прояв регулятивної функції психіки [9].

Конкретизуючи особистісний аспект антиципації у професійній діяльності, зазначимо, що *професійний прогноз* в реальних професійних взаєминах являє собою не просто екстраполяцію на майбутнє результатів теперішніх спостережень, але й реальне втручання в це майбутнє, це фактор, який організовує і спрямовує професійну активність людини. Професійний прогноз включає в себе й інтуїтивні форми антиципації, яка формується в процесі практичної професійної діяльності і в цілому в процесі накопичення життєвого досвіду [5].

Найбільш досліджуваною формою уявлень про майбутнє виступає мета як випереджуюче відображення, що включене у діяльність суб'єкта. У наукових працях Ю.М.Швалба та Г.О.Балла категорія цілі є однією з ключових щодо потенційних можливостей особистості, до якої належать такі поняття як мета, цілепокладання, цілеспрямованість, доцільність [4; 10]. Аналіз робіт науковців дає змогу тлумачити поняття «мета» як мінімум у трьох значеннях: 1) як специфічний пізнавальний прийом; 2) як об'єктивну ставлення до результату із збереженням стійкості стану само підпорядкованої системи в заданих параметрах її функціонування, що досягається за допомогою механізму зворотного зв'язку; 3) як ідеальний і бажаний образ майбутнього результату діяльності, який породжується свідомістю і детермінує сам процес.

Але й поряд із цільовими структурами в образі майбутнього виділяються й структури очікування. Обидва типи структур взаємодіють і

мають свою структуру. Так, досліджуючи рівень домагань, розрізняють реальні та ідеальні цілі, співвідношення яких характеризує поведінкові тактики людей та відіграє важливу роль при вивченні особистості. Якщо реальні цілі витікають із складених умов і відображають актуальну ситуацію в її об'єктивних і суб'єктивних складових, то ідеальні цілі характеризують мрію, певний ідеал.

Для психології суб'єктивна картина життєвого шляху представляє значний інтерес як образ, часові виміри якого співвідносяться із масштабами людського життя в цілому; образ, в якому відображено не тільки минуле особистості - історія становлення, не тільки її теперішнє - життєві ситуації і поточна діяльність; але й майбутнє - плани, мрії, надії.

К.О.Абульханова-Славська визначає життєвий шлях як особистісно-часове утворення, в якому виділяються три складових компоненти - розвиток особистості, здатність до організації часу, активність. Але сутність життєвого шляху особистості локалізується у понятті життєвих перспектив, яке розкриває операціонально-практичний аспект життєдіяльності і визначається як потенціал, можливості особистості, які об'єктивно складаються в теперішньому, і будуть проявлятися у майбутньому [1]. Здатність до організації особистого життя, до вирішення його суперечностей розкривається поняттям «життєва стратегія» як вміння поєднувати свої індивідуальні статусні та вікові можливості, а також здатність індивіда самостійно будувати своє життя, створювати духовно-ціннісний рівень його переживання.

Поступове проходження людиною життєвого шляху супроводжується утворенням конфігурації властивостей і рис, які сформувалися як реакції індивіда на свої власні якості і форми поведінки. Л.І.Анциферовою виділяються комплекси захисних, компенсаційних, доповнюючих, посилюючих та інших властивостей. Вони поступово стають функціонально автономними й починають визначати типи і рівні особистісного

функціонування людини [3]. Таким чином, онтогенез із послідовністю вікових фаз виступають об'єктивним фактором життєвого шляху.

Життєвий шлях особистості це не тільки особистісне, але й часове утворення. Життєві плани особистості і засоби їх здійснення впорядковуються й реалізуються разом із організацією та регулюванням часу.

Є.І.Головаха та О.О.Кронік розробили причинно-цільову концепцію психологічного часу, де ключовим виступає положення, що психологічний час формується на основі переживання особистістю детермінаційних зв'язків між основними подіями її життя. Детермінаційні зв'язки між життєвими подіями характеризуються спрямованістю, знаком, протяжністю, суб'єктивною ймовірністю, належністю до минулого, теперішнього та майбутнього [8].

Ціннісність часу життя людини визначає щільність її часової перспективи. Залежно від того, як чітко й адекватно співвідносяться в свідомості певні етапи життя, його найближчі та віддалені події і явища, говорять про структурованість, узгодженість часової перспективи, часову компетентність. Деталізуючи змістові та часові складові образу майбутнього, Е.І.Головаха розкриває його оціночний аспект (бажане – очікуване) [7]. Для аналізу життєвої перспективи була розроблена теоретична схема, основними компонентами якої виступили – життєві плани, життєві цілі та відповідні їм рівні домагань та вікових очікувань, ціннісні орієнтації особистості. За допомогою цієї схеми вивчалися взаємозв'язки оцінки актуальної життєвої ситуації, найближчої й віддаленої перспектив у основних сферах життя – професійній діяльності, сім'ї, освіті, соціальному зростанні та матеріальному споживанні. Таке розуміння образу майбутнього дозволяє, на думку Е.І.Головахи, підійти до вивчення основної функції життєвої перспективи – регулятивної і розкрити співвідношення планів та цілей, за допомогою яких людина може втілити свої життєві цінності, при цьому зашкоджуючи або перешкоджаючи наслідкам очікуваних втрат.

Своїм змістом поняття життєвих прогнозів охоплює як найближче, так й віддалене майбутнє в його бажаних очікуваних аспектах. Що стосується професійного прогнозування, то людина в процесі професійної реалізації завжди визначає простір самореалізації у професії відповідно руху прогнозів життя. З цього приводу Б.Г.Ананьєв зазначав, що індивідуальне поєднання життєвих цілей та образу дій, їх «безпосереднє взаємопроникнення» складає самобутність, оригінальність людини, являючи собою ніщо інше як автентичність: «безпосередність взаємопроникнення цілей та дій створює відому природність поведінки, благородну простоту у відносинах людини з дійсністю» [2, с.16].

Відповідно до життєво-стильового концепту мотиваційно-сміслової регуляції професійної реалізації, запропонованого Ж.П.Вірною, на конкретно-психологічному рівні вивчення даної проблеми завжди йдеться про проблему формування стилю професійної діяльності як розкриття закономірностей прояву здібностей людини в способах діяльності [6]. При цьому, спосіб діяльності визначає рівень розвитку та якісні характеристики окремих особистісних властивостей, які й визначають зміст професійного прогнозування.

На тлі проаналізованого теоретико-емпіричного матеріалу проблеми, вдамося до визначення *професійного прогнозу* як образу професійної діяльності, який є бажаним і адекватним в мотиваційному, особистісному та поведінковому просторі самореалізації майбутнього фахівця. Професійне прогнозування при цьому розглядаємо як процес формування образу професійної діяльності прогнозно-каузальними засобами в єдності з пізнавально-ідентифікаційними та рефлексивно-ідентифікаційними прийомами суб'єктного самовпливу на самореалізацію особистості.

У навчально-професійній сфері прогноз у формі бажаного майбутнього впливає на розвиток індивідуальної активності людини, сприяє становленню її професійної моральності й нормативності при створенні відповідних умов: залежно від того, яким бачить своє професійне майбутнє

людина, - чи то як процес, який динамічно змінюється, чи то як одномоментний акт вибору, можна говорити про рівень професійної самореалізації. Вибір професії повинен відповідати не тільки актуальними здібностям особистості, але й не суперечити її віддаленим життєвим орієнтаціям та професійним цілям. Ось чому професійні прогнози можуть бути об'єктом психокорекційного впливу, який включає в себе також роботу з розвитку необхідних в майбутньому якостей та здібностей.

Список використаних літературних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Личностная регуляция времени. - Психология личности в социалистическом обществе: личность и ее жизненный путь. - М., 1989. - С.114-129.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. - СПб.: Питер, 2001. - 282с.
3. Анцыферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системе // Психология формирования и развития личности. -М.: Наука, 1981. - С.3-19.
4. Балл Г.А. Понятие "личная надежность" в гуманистической интерпретации. - Вісник НТУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. - К.: ІВЦ "Політехніка", 2001. - №3. - Кн.1. - С.43-46.
5. Батраченко І.Г. Психологія антиципації. / І.Г.Батраченко – Дніпропетровськ.: Вид-во ДНУ, 2009. – 264 с.
6. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук. – К, 2004. – 36с.
7. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. - К.: Наукова думка, 1988. - 144с.
8. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. 2-е изд., испр. и дополн. – М.: Смысл, 2008. – 267с.
9. Ломов Б.Ф., Сурков Е.Н. Антиципация в структуре деятельности. - М.: Наука, 1980. - 279с.
10. Швалб Ю.М. Психологические модели целеполагания. - К.: Стилос, 1997. - 240с.